

Djævelens æbler, rottekrudt og en løgn for eftertiden

Af: Mads Kristian Mikkelsen

I en bog, udgivet i anledning af Holmens Kirkes 400 års jubilæum i 2019 læste jeg for nogen tid siden om en "ligsten" over en ung adelsfrøken med en sørgelig skæbne, som skulle findes et sted i kirken. Det tog mig et par uger at finde stenen og ikke mindst at blive klogere på historien bag. Men her er den...

"Derfor nedfælder jeg med Hjertens Suk og vemodige Taarer og underdanigst Bøn og Begæring, at I, højædle Herrer, ville formilde Dommen, saadet jeg paa Ære og Liv naadigst maatte forskaanes, udi naadigste Betænkende: enddog jeg denne Gerning haver gjort, saa er jeg dog saasom uskyldig. Ti det var ikke min Gerning, men Djævelens Gerning og af hannem tilvejebragt af ovenbemeldte Personer. Herpaa jeg en naadig Dom vil ervarte."

Sådan afslutter den purunge jomfru Agnete Sophie Budde i foråret 1678 sit forsøg på at afværge den skæbne, som lurer forude - døden ved Skarpretterens sværd. Den har hun gjort sig fortjent til ved at forsøge at myrde sin Frue med gift, ifølge Budde ikke på eget initiativ, men altså på foranledning af Fanden selv. Hun står for en kommissionsdomstol anklaget for mordforsøg og frygter af gode grunde for sit liv.

Det hele starter i den fine ende af Strøget (som det naturligvis ikke hed dengang). I tilstødende gårde i Østergade bor to adelige enkefruer dør om dør; Den 40-årige Fru Birgitte Skeel, eller grevinde Parsberg, hvis vi skal have titlen med, og den 60-årige enke efter en af Christian IV's uægte sønner, Hans Ulrik Gyldenløve, Fru Regitze Grubbe. Hvad der er op og ned på samtidens rygter og sladder, skal jeg ikke gøre mig klog på, og om de har spillet en rolle for sagens udfald, skal være usagt. Men de to enkefruer bliver beskrevet meget forskelligt. Fru Birgitte (Grevinde Parsberg) var åbenbart gjort af et særligt stof. Hun har efter sin anden mand, Kristian Barnekow arvet herresædet Gammel-Køgegaard, som hun efter mandens død har bestyret på mesterlig vis - udstyret med fiskeparker og pottemagerværksted - ligesom hun har stiftet et legat for sognets fattige. Som om det ikke er nok, fortælles det, at hun engang i en farefuld situation havde udvist både snarrådighed og heltemod. En aften på rejse fra Helsingør til Køge, havde man gjort holdt på en kro ved Roskilde. Her havde en bande røvere drukket grevindens kusk fuld, hvorefter en af røverne ædelmodigt tilbød at overtage kørslen. Det skulle han aldrig have gjort. Da grevinden på vej ind i en mørk skov opdagede faren, afførte hun sig resolut det ene strømpebånd og kvalte røveren med det, hvorefter hun overtog tømmerne og kørte hjem i sikkerhed.

Nabofruen, Fru Regitze Grubbe er som nævnt 20 år ældre og muligvis en smule bitter på en skæbne, der har gjort hende til enke som 27-årig og tilladt en udvikling (enevældens indførelse og den efterfølgende udhuling af den gamle adels privilegier), som har vendt verdens orden på hovedet.

Om Fru Regitze er der ingen ros eller heltehistorier at fortælle. Tværtom havde hun i 1667 pådraget sig vrede og fordømmelse, da hun i forberedelsen af sin egen begravelse på sin

slægts plads i Vor Frue Kirke havde fjernet nogle fjerne slægtninges lig-sten. Det blev der klaget over, og Fru Regitze fik en næse, eller som det hed dengang; et kongeligt tilhold. Om hun har rettet op på fadæsen, melder historien ikke noget om.

Man kan se det for sig. Den gamle, bitre kone og den driftige dame i sin bedste alder - dør om dør gennem en lang vinter i hovedstaden. Det kan næsten kun gå galt. Ovenikøbet er der et vindue mellem Fruernes gårde, som åbenbart bringer Fru Birgittes sind i kog. Hvorfor, vides ikke, men jeg forestiller mig en parallel til senere tiders parcelhus-fejder om hækhøjder og have-skel. Fru Regitze er i hvert fald sur på Fru Birgitte.

Straks efter, at Fru Birgitte og hendes følge, inklusive den 17-årige Agnete Budde, er rykket ind i vinterlogiet på Østergade, begynder nabofruen - ifølge Jomfru Budde - at plante frøene til det kommende drama: Fru Birgitte kan da ikke være bekendt at behandle Jomfruen så hårdt! Og sikke laset hendes tøj er! Og sådan nogle hullede sko kan man da ikke gå i. Det er - med kun en anelse digterisk frihed fra min side - i korte træk sådan Jomfru Budde beskriver forspillet til mordforsøget. Fru Regitze har et horn i siden på naboen, berettiget eller uberettiget, og den unge pige i huset kan bruges i krigen. Fru Birgitte har for år tilbage haft Jomfru Budde, hendes mor og søskende boende til leje, og har måske allerede dengang anet et letpåvirkeligt sind i den unge frøken.

Men hun står imod, Jomfruen, indtil den dag Djævelen selv bliver blandet ind i legen. En dag sender Fru Regitze sin gamle "pige" Lucia over til Jomfru Budde med en delikatesse; tre godt krydrede stegte æbler - tilsyneladende som et middel mod en dårlig hals. Agnete spiser straks to af æblerne og tilbyder det sidste til en pige i huset, men da pigen takker nej, spiser Jomfruen også det. Og så er hendes skæbne beseglet.

At slå et andet menneske ihjel med gift er jo ikke noget, man bare lige gør, hverken dengang eller i dag. Det har taget Fru Regitze lang tid, mange samtaler og breve frem og tilbage at overtale Jomfru Budde. Nogle af brevene kommer til kommissionens kendskab, men er tilsyneladende skrevet i kode, så de på overfladen handler om ganske dagligdags ting. Men brevene og løfterne, som Fru Regitze giver, gør forarbejdet, inden æblerne gør udslaget.

For de tre stegte æbler er åbenbart forheksede. Som Agnete udtaler: "Efter hvilke forbandede Æbler jeg blev stedse i Forsæt at bringe Grevinden Pulveret ind." "Pulveret", som pigen Lucia (der er en ældre dame) har bragt Jomfruen sammen med æblerne, er en valnøddestor klump af det såkaldte rottekrudt, dvs. arsenik, en umådelig farligt gift, der, som navnet antyder, dengang blev brugt til rottebekæmpelse. Der var af gode grunde strenge regler for, hvem der måtte sælge, købe og håndtere rottekrudt, men det var altså lykkedes Lucia at få fat i en lille klump.

Jomfru Budde støder giften i en morter og den 8. marts serverer hun grevindens øllebrød med en lille dosis af det livsfarlige pulver. Grevinden bliver syg, men dør ikke. Ifølge Agnetes forklaring presser Fru Regitze på. Grevinden skal dø, før Agnete kan få den belønning, hun er blevet lovet - nye sko, tøj, 500 daler og muligvis en ny og bedre plads.

Da grevinden bliver syg, ser man først tiden an, men da hendes tilstand forværres over de næste dage, bliver den kongelige livlæge tilkaldt (så kan man se, hvor fin en dame vi har med at gøre). Grevinden kaster op, falder ud og ind af bevidsthed og plages af "store Kvalmer for Hjertet, Tummelhed udi Hovedet og en stor Besværing udi det hele Legom, som for udi Armene ligesom en Brand, og Smerter i Lemmerne." Han ordinerer forskellige remedier og grevinden får det bedre. Men næste formiddag er hendes tilstand igen forværret, og det er den selvfølgelig, fordi Jomfru Budde har fortsat sit forgiftningsforsøg. Da livlægen ankommer for anden gang finder han, at hun har "opkastet en sær Materie, som stod og boblede paa Gulvet". Denne gang er giften blevet blandet i grevindens "hjertestyrkning", dvs. i den vin eller brændevin, der var en naturlig del af al sygdomsbehandling.

Livlæge Møinichen tilkalder hofapoteker Becker, og i fællesskab undersøger de pulveret, der identificeres som "hvid arsenik". I Jomfru Buddes lomme og i en kælderhals ud til gaden finder man et lignende pulver, og nu ved man, hvad grevinden lider af og kan behandle hende derefter. Grevinden kommer sig, mens Jomfru Budde arresteres den 16. marts, mistænkt for mordforsøg. Hun indrømmer straks alt, men bedyrer som nævnt, at det var pigen Lucia, Fru Regitze og selveste Fanden, som havde bragt hende i uføre.

Der har jo alle dage været forskel på folk, dengang nok i noget højere grad end i dag. Jomfru Budde og Lucia bliver begge smidt i Blåtårn (det daværende Københavns Slots vartegn - og fængsel), mens Fru Regitze i de første dage efter afsløringen endnu kan færdes frit, og da hun kommer under mistanke, blot bliver sat i husarrest i eget hjem.

Der hersker nogen forvirring i kilderne om det kronologiske forløb i sagen, men fra slutningen af marts eller starten af april, og i godt og vel et halvt år sidder Jomfru Budde i Blåtårn, på etagen lige over en anden og noget mere kendt fornem frue, en vis Leonora Christina Ulfeldt, som vansmægter her på femtende år.

De har næppe siddet under helt de samme forhold; selvom Jomfru Budde var adelig, var kongedatteren trods alt i en noget anden liga. I sin selvbiografi "Jammers Minde" fortæller Leonora Christina, hvordan Jomfru Budde og hendes pige bliver indsat i påsken og larmer og forstyrrer freden i fængselstårnet. Kongedatteren gør sig starten forhåbninger om, at Jomfruen vil dæmpe sig, når alvoren en dag går op for hende, "men nej! Hun var lystig, til Dagen førend hun blev rettet." Det kan jo undre, sagens alvor taget i betragtning, men Jomfru Budde var ung - hun fyldte 18 mens hun sad fængslet i Blåtårn (den 10. august), og har måske til det sidste håbet og troet på, at hun ville slippe billigt - hun var jo trods alt adelig, hendes morderiske hensigter var ikke lykkedes og hun havde blot været et instrument for mørke kræfters påvirkning.

I et andet kammer i tårnet sidder pigen Lucia, der for sin rolle i dramaet dømmes til "pinligt forhør", dvs. tortur og efterfølgende kagstrygning (pisk) samt udvisning af Riget. Hende kan Leonora godt lide. Hun var en "standhaftig, trofast Tjenerinde, som tog imod alt Ondt (...) med allerstørste Taalmodighed".

Men sagen går sin gang, vidner afhøres, erklæringer oplæses for retten og alt peger i samme retning: Jomfru Budde er skyldig. Hun nægter heller ikke. Gerningen er gjort, men er altså, som det fremgår ovenfor, ikke hendes, men Djævelens.

Og nu har Leonora Christina jo allerede afsløret, hvordan historien ender. Så lad os spurte hurtigt igennem de seks måneders afhøringer, tortur og erklæringer frem til den 6. september 1678, hvor Jomfru Agnete Sophie Budde som den sidste i historien bliver halshugget på slotspladsen foran Københavns Slot. Siddende på en stol med et rødt klæde bredt ud på brostenene under sig ender hun sit korte liv, mens "bagmanden" Fru Regitze kan nøjes med at blive forvist til solskinsøen Bornholm, hvor hun henslæber de sidste elleve år af sit liv på sit gods dér.

Dommen over Jomfru Budde lyder godt nok på, at hun skal miste livet, men nævner ikke det vigtigste; hendes ære. Så vidt har Agnetes og Budde-familiens bønner trods alt gjort gavn. Så stakkels Agnete kan efter henrettelsen komme i indviet jord og få en ordentlig kristen begravelse. Den får hun på urtegården (kirkegården) ved Holmens Kirke, i den lille gård, hvor statuen af søhelten Tordenskjold står i dag, et stenkast fra slotspladsen. På hendes sten står den store løgn, som jeg nævnte i overskriften: at den salige og velbyrdige Jomfru var "saligen" hensovet. Selvom alle dengang kendte sandheden, har man fra familiens side haft behov for at fortælle eftertiden en anden historie.

Agnete Sophie Buddes gravsten blev fjernet, da Holmens Kirke i 1871-73 undergik en større ombygning. På et stykke af den gamle Korsurtegård, nærmest kanalen byggede man en smuk administrationsbygning og her blev Agnetes sten muret ind i en væg i et af kontorerne. Så i dag kan kirkens administrationschef udføre sit arbejde med udsigt til slotspladsen, hvor man engang henrettede de særligt fine forbrydere, og den salige Jomfru Buddes løgnagtige lig-sten stirrende ned fra væggen.

Kilder: "Holmens Kirke", Kjær, Bregnsbo m.fl., "Straffet på livet", N.H. Kragh-Nielsen, opslag i Personalhistorisk tidsskrift om Agnete Sophie Budde v. Aug. Fjelstrup, "Jammers Minde", Leonora Christina Ulfeldt.

Foto: Agnetes ligsten i Holmens Kirke. Eget foto.

HERVNDER HVILER DEN SALIGE
Og WELBÜRDIGE IOMERUE
AGNETE SOPHIA BIDDE
SALIGEN I HERREN HEN SOVE
DE HER I KIOBENHAFN 6 SEP
TE MBRIS ANNO 1678 GVD GIVE
HE NDE MED ALLE HELLIGE O V D
VAL DE ENGLÆDELIG O ÆREVELD
OIS TANDELSE PÅ DEN ØDERSTE
DOMMEDAG AMEN

Lithografi af
Bibliotekets arkiv

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678

1678